

DİN VE ESTETİK
Felsefî Bir İnceleme

Aydın Işık

ÖTÜKEN

Karabük'te doğan Aydın Işık, ortaöğretimini sırasıyla Anayasa İlkokulu, Yenışehir Ortaokulu'nda liseyi ise Karabük Demir-Çelik Lisesinde; üniversite eğitimini de D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi'nde tamamlamıştır. 1996 yılında D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Din Felsefesi alanında başladığı mastırını 1999 yılında "Bertrand Russell'da Din" adlı çalışmasıyla, doktorasını da "Bir Felsefe Problemi Olarak Vahiy ve Mucize" başlıklı teziyle bitirmiştir. Felsefe doçenti olan Aydın IŞIK'ın çeşitli bilimsel dergilerde makaleleri, ulusal ve uluslararası sempozyumlarda bildirileri, yayınlanmış kitapları ve kitap editörlükleri bulunmaktadır. Yazar özellikle Din Felsefesine ilgi duymakta, Felsefe Tarihi, Mantık, İslam Felsefesiyle de uğraşmakta ve son zamanlarda özellikle Analitik Felsefesi ile Estetik Felsefesine dair konular hakkında çalışmaktadır. Yayınlanmış kitaplarının dışında yayın aşamasına gelmiş olan iki telif kitabı da bulunan Aydın IŞIK, "Gazali'de Vahiy ve Mucize" başlıklı (Söz konusu başlık kesin değildir.) bir proje çalışmasını da sürdürmektedir. İngilizce ve Arapça bilen yazar evlidir ve iki kız babasıdır.

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	9
Önsöz	13

GİRİŞ/ 21

Estetik ve Estetiğin Problemleri.....	27
Estetiğin Epistemolojik ve Ontolojik Yapısı.....	36

I. BÖLÜM

TANRI VE ESTETİK

Onto-Estetik Delil	54
Estetik Tecrübe ve Ondan Çıkarılan Delil	69
Estetik Dehâ ve Ondan Çıkarılan Delil	90
1. Dehâ Kavramı ve Estetikte Dehâ	90
2. Estetik Dehâdan Çıkarılan Delil	94
Yüz ve Kalp Delili	105
Kalp Delili	111
Kozmo-Estetik Delil	114
Düzen ve Uyumdan Çıkarılan Estetik Delil	127
Bilim Adamlarının Âlemin Düzenliliği ve Güzelliği Hakkındaki Düşünceleri	150
Estetik Ölümsüzlük ve Yüceden Çıkarılan Kanıt	159

II. BÖLÜM

ETİK VE ESTETİK

1. İndirgemeci Yaklaşım (Güzel İyidir; İyi Güzeldir).....	187
Sokrates	188
Platon	189
Aristoteles	193
Aquinas	195
Farabî	199
İbn Sina	203
Shaftesbury	205

2. İlişkiselci Yaklaşım (Estetikten Etiğe).....	209
Kant.....	209
Kierkegaard	221
3. Ayırıştırıcı/Dışlayıcı Yaklaşım (Güzel Olan Kötüdür ve Estetik Etik İlişkisizliği)	228
Rousseau.....	228
Wittgenstein	231
Sartre.....	236
Estetikçilik ve Wilde	241
Heidegger.....	244
Etik ve Estetik Bir Unsur Olarak Arınma/Katharsis/Tathir	247
Din ve Estetiğin Eğitimle İlişkisi.....	270
Ritüel ve Estetik İlişkisi	290
İptidai Toplumlarda Ritüel-Estetik İlişkisi.....	294
Müzik ve Ritüel.....	300
Efsane/Mit ve Ritüel.....	304
Estetik ve Dinî Çoğulculuk,	308
Dinî Metinlerin Estetik Yapısı ve Ritüel	308
Resim ve Ritüel İlişkisi	315
Kutsalla Dövüşme; Sanatta ve Dinde Yeni Ritler.....	320
Sonuç.....	323
Bibliyografya.....	339
İndeks.....	359

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı geçen eser.
a.g.m.	:	Adı geçen makele.
Bkz.	:	Bakınız.
C.	:	Cilt.
ev.	:	Çeviren.
DEÜİFD	:	Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı.
s.	:	sayfa ve sayfalar.
vb.	:	ve benzeri.
vs.	:	ve saire.
vd.	:	ve devamı.
Yay.	:	Yayımları.
Ed	:	Editör.
Pub.	:	Publishing.
İ.Ü.	:	İstanbul Üniversitesi.
St.	:	Saint.
M.E.B.	:	Milli Eğitim Bakanlığı

Yıldızları süpürürsün, farkında olmadan,
Güneş kucağındadır, bilemezsin.
Bir çocuk gözlerine bakar, arkan dönüktür,
Ciğerinde kuruludur orkestra, duymazsın.
Koca bir sevdadır yaşamakta olduğun, anlamazsın.
Uçar gider, koşsan da tutamazsın...

Shakespeare

ÖNSÖZ

Bir fablda iki koyun otlarken konuşurlar; özetle biri diğere şöyle der:

- Şu insanları anlamıyorum. Bülbülün nesini beğeniyorlar? Bu gece odama bir bülbül girdi de sesinden rahatsız oldum, uyuyamadım.

- Ah kardeş hiç sorma! İnsanoğluna ben de şaşıyorum. Gülün neyini beğenirler anlamıyorum. Bir tane gül yedim de hiç tadını bulamadım.

Kısacası güzel bilinçli varlığın işidir ve insan olmanın anlamını ortaya koyar. İnsanda güzele bir eğilim vardır; güzel insanla ilgilidir; o insana insanı gösterendir ve insan hayatının ayrılmaz bir parçasıdır. Bununla birlikte bazı kişiler hâlâ güzelin önemli bir şey olmadığını öne sürerler; hatta onu, insanı realiteden, hakikatten uzaklaştıran yanıltıcı bir unsur olarak gördükleri de unutulmamalıdır. Ama neticede şöyle ya da böyle -olumlu ya da olumsuz- herkes güzelle alakalıdır; zira güzel bir bütün olarak insanî bir meseledir. "Kendini bilmek" ya da "Kendimiz olmak" için "güzel" algısına sahip olmamız gerekir; "güzel", varlığımızı zenginleştiren ve ona nitelik yönünden katkı sağlayarak onu tamamlayan bir şeydir. Schiller'in de dediği gibi, insan ancak güzeli tecrübe ettiğinde insandır.

Güzel üzerine sistemli düşünmek ve onun ne olduğunu tahlil etmek en genel anlamıyla estetiğin konusudur. Fakat

estetiğin güzel dışında başka konuları da vardır ve estetiği sadece güzelin felsefesine indirgemek doğru değildir. Değer felsefesinin (axiology) önemli bir disiplini olan estetik, güzelin dışında yüce, dehâ, hoş, sanat, çirkin vb. gibi duyuma dayalı her olguyu konu edinebilmektedir. Bir objenin estetiğin konusu olabilmesi için öncelikle onun var olması, fark edilmesi ve algılanması gerekmektedir. Estetik, objeye dayanmakla birlikte; o, bir yönüyle objeyi paranteze alarak ona bir anlam yükler ve onu estetik objeye dönüştürür. Dolayısıyla da mesela estetiğin konusu doğa olduğunda o sadece doğa değil, insanileştirilmiş ya da süje perspektifinden algılanmış bir doğa olmaktadır. Ama bu estetiğin tamamen sübjektif bir alan olduğu anlamına gelmez ve gelmemelidir. Zira estetik yargılar salt sübjektif yargılar olsaydı hiçbirimiz duygularımızı, zevklerimizi, güzel hakkındaki düşüncelerimizi bir başkasına aktaramazdık. Estetik yargılar, içinde evrenselleşme talebi bulunduran yargılardır. Çünkü biz verdiğimiz her estetik yargının aslında herkes tarafından kabul edilmesini de isteriz. “Bu ağaç ya da bu resim çok güzel” dediğimizde diğer insanların da onları güzel bulmalarını ister ya da bekleriz. Ama hâlâ “estetik yargılar, objelere anlam yüklediğinden dolayı salt sübjektif yargılardır” deniliyorsa. Burada bizim anlam yüklemeyen ya da yorumlamadan hangi objeyi olduğu gibi algıladığımız sorusunun cevaplanması gerekmektedir.

Estetiğin bir yönüyle “duyulanabilir”e, bir yönüyle de insanî özgürlükler alanına dayanması, onun çoğu zaman metafizikle hatta dinle ilişkilendirilmesine neden olmuştur. Estetik, değerler felsefesinin kendine has yöntem ve ilkeleri olan felsefî bir disiplindir ve dinden, metafizikten bağımsız bir alandır. Fakat bu estetiğin epistemoloji, metafizik ve din gibi alanlarla ilişkisinin olmadığı anlamına gelmez. En azından din ve estetik insan süjesinde bir bütünlük arz etmekte ya da insanda birleşmektedirler. Çünkü bilen, güzel veya çirkin bulan, inanan ya da inanmayan, iyi ya da kötüye karar

veren neticede insandır ve bunlar insan içindir. Dolayısıyla da felsefî disiplinler arası mutlak bir ayırıştırılmadan bahsetmek imkânsızdır. İşte bu bağlamda din ile estetik arasındaki ilişkinin ne olduğu meselesinin incelenmesi gerekmektedir. Çalışmamız, söz konusu ilişkinin ne olduğuna, nasıl bir şey olduğuna dair “giriş” mahiyetinde bir incelemedir.

Din ve estetik, beşerî bilimlerin iki önemli sahası olmasına rağmen maalesef ülkemizde din ile estetik arasındaki ilişkinin mahiyetine dair çok az eser yazılmıştır. Acaba bunun sebebi, dindar kimse felsefeye bulaşmaz, felsefe yapan hiç kimse de dindar olamaz mantığı mıdır? Biz bunun doğru olmadığını düşünüyoruz; en azından olmaması gerektiğine inanıyoruz. Bu bağlamda önemine binaen ülkemizde din ile estetiğin ilişkisi hakkında yapılmış olan akademik çalışmalarından kısaca bahsetmeyi bir sorumluluk addediyoruz. Bunlardan ilki Prof. Dr. Turan Koç’un İslam’ın estetik ve sanat anlayışının felsefî ve kelamî dayanaklarına inerek kaleme aldığı *İslam Estetiği* kitabıdır. Söz konusu çalışma İslam’ın çok köklü bir estetik ve sanat görüşüne sahip olduğunu göstermesi bakımından alanında belki de “yegâne” niteliğinde bir başvuru kitabıdır. İkinci olarak söz konusu meseleyle alakalı neredeyse hiçbir şey yazılmadığının görülmesi üzerine belki de bu konuya özellikle din felsefecilerinin dikkatini çekmek için Prof. Dr. Cafer Sadık Yaran tarafından yazılan “Lale Delili: Estetikten Etiğe ve Metafizığe” adlı makaledir. Söz konusu makale din ile estetik arasında kurulmaya çalışılan bağının niteliğine ve özellikle de güzel bir şeyin Tanrı’nın varlığının kanıtı olup olamayacağına dair felsefî tahlilleri içeren özgün bir makaledir. Üçüncüsü ise İslam filozofu İbn Sina’nın estetik düşüncesini ve İbn Sina felsefesinde estetiğin nasıl bir role sahip olduğunu gösteren Prof. Dr. Ahmet Kâmil Cihan’ın *İbn Sina ve Estetik* adlı kitabıdır. Diğer bir eser de Prof. Dr. Naim Şahin’in Gazalî’nin estetikle ilgili düşüncesini, özellikle de Tanrı’nın varlığını kanıtlama hususunda este-

tik delilin rolünün ne ve nasıl olduğunu ortaya koyan otantik bir bilimsel eser olan *Gazalî'ye Göre Allah'ın Varlığının Delilleri ve Estetik Delil* adlı kitaptır. Son olarak Doç. Dr. Latif Tokat tarafından yazılan “Sanat Kutsalın İfşası mıdır?” başlıklı makaleden bahsedilmesi gerekir. Tokat, bu makalesinde sanat, ahlak ve dinin kutsalın tezahür ettiği üç aşkın alan olduğunu ve kutsalın dinde doğrudan; ahlak ve sanatta ise dolaylı olarak ifşa olduğunu temellendirmeye çalışmaktadır.

Biz din ile estetik hakkındaki akademik çalışmaların artmasını temenni ediyoruz.

Din ve Estetik: Felsefî Bir İnceleme başlıklı eser bir giriş, iki bölüm, bir sonuç, bibliyografya ve kavram indeksinden oluşmaktadır. Aslında üç bölüm olarak düşünülmesine rağmen, özellikle ritüel bölümünün materyalinin çokluğu mevcut çalışmanın hacmini oldukça artıracığı ve konun dağılmasına neden olacağı gerekçesiyle, “ritüel ve estetik” konusu ikinci bölümün sonuna özetlenerek ilave edilmiştir.

*Giriş Bölümü'*nde eserin metodolojisi yani kitabın nasıl bir usûl dâhilinde yazıldığı, estetik kavramıyla ne kastedildiği ve estetiğin problemlerinin neler olduğu üzerinde durulmuştur. Ayrıca “Estetiğin Epistemolojik ve Ontolojik Yapısı” başlığıyla estetiğin epistemolojik ve ontolojik durumu ve değeri tahlil edilmiştir. Kitabın Birinci Bölümü “Tanrı ve Estetik”tir ve bu bölümde Tanrı'nın varlığının delilleri olarak ortaya konulan estetik deliller incelenmiştir. Bu deliller onto-estetik delil, estetik tecrübe delili, estetik dehâ ve ondan çıkarılan delil, yüz ve kalp delili, estetik yüce ve ondan çıkarılan delil, uyum ve ahenkten çıkarılan estetik delil ve kozmo-estetik delillerdir. Ayrıca bu bölümde iyimser ve kötümser dünya görüşlerinin ya da felsefelerinin oluşmasında önemli bir yere sahip olduğuna inanılan ölümsüzlük fikri özellikle estetik bağlamında değerlendirilmiştir. Ölümsüzlük inancı zorunlu olarak Tanrı'nın varlığını gerekli kılmasa da çoğunlukla

ölümsüzlüğe inananların aynı zamanda bir Tanrı'ya inanmalarından dolayı "Estetik Ölümsüzlük" düşüncesi *Tanrı ve Estetik Bölümü*'nde ele alınmıştır.

Eserin İkinci Bölümü "Estetik ve Etik" tir. Bu bölümde estetiği etiğe indirgeyen indirgemeci yaklaşımlar, estetik ile etiğin ayrı otonom alanlar olduğu, fakat estetikten etiğe geçilebileceğini ve onlar arasında sıkı bir ilişki olduğunu savunan ilişkiseli yaklaşımlar ve etik ile estetiğin aynı şeyler olmadığını, onların birbirine indirgenmesinin yanlış olduğunu ve aralarında birbirlerini ilgilendiren hiçbir ilişkinin bulunmadığını iddia eden ayrıştırıcı yaklaşımlar tahlil edilmiştir. Bu bölümde ayrıca "Etik ve Estetik Bir Unsur Olarak Arınma/Katharsis/Tathir", estetiğin çoğulculuk ve hoşgörüyeye katkısı, din ve estetiğin eğitimle ilişkisi ve son olarak da ritüellerle estetik arasında nasıl bir bağlantının olduğu üzerinde durulmuştur.

Mevcut kitap, günümüz Türkçesiyle yazılma kaygısı taşımakla birlikte; hem felsefenin yapısından hem de yazarın edebiyata fazla vakıf olmamasından dolayı belki de eserde istenilen dil ve üsluptan uzak kalınmış olabilir. Bu yüzden başlığında "estetik" kavramı bulunan böyle bir çalışmada okuyucunun kulağına şayet rahatsızlık vermişsek onların affına sığındığımızı belirtmek istiyoruz. Uzmanların ve okuyucuların olumlu ya da olumsuz eleştirileri bağlamında kitabın sonraki baskılarında gerek düşünce gerek dil hataları tarafımızdan değiştirilecektir. Elbette felsefenin kişiye kazandırması gereken ilk düstur eleştiriye açık olabilme, sorgulama ve bunlardan hareketle kişinin kendisini yenileyebilmesidir. Bu bağlamda şimdiden katkılarını esirgemeyen herkese teşekkür ediyoruz.

Çalışmamız sırasında ailece geçirdiğimiz ciddi bir ölüm tehlikesi bana bir kere daha kızlarıma ayırmam gereken telafigi olmayan vakitlerin bu eseri yazmak için harcanmış olduğunu hatırlattı. Haklarını ödeyemeyeceğim gözlerimin nuru

kızlarım Ceylin Gökçe ve Zeynep Gülce'den almış olduğum ödünç zamanları onların ileride babalarını affedecekleri ümidiyle satırlarımın arasına serpiştirmeye çalıştım. Eşime ve çocuklarıma teşekkür ediyorum.

Ekim 2011 - İzmir

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Bir filozof ne güzel söylemiş “dil varlığın evidir” diye. 2011 yılının Ekim ayında bu eserin ilk önsözünde edebiyata ve güzel Türkçemize vakıf olmadığım yönündeki itirafımın, geçen iki sene zarfında doğrulanması herhalde sadece felsefi öngörülerimi destekleyen bir olgu olmuştur. Biz eserin sonraki baskılarında uzmanların ve okuyucuların olumlu ya da olumsuz eleştirileri bağlamında gerek düşünce gerek dil hatalarının tarafımızdan değiştirileceğini beyan etmiştik. İşte kitabın ikinci baskısı dil ve üslup açısından biraz daha düzeltilmiş bir şekilde çıkıyor. Fakat bir doçentlik tezi ne kadar edebi olabilir ki. Belki de olabildiğince.

Öncelikle kitabımızı yeniden basma nezaketi gösteren Ötüken Neşriyat’a şükranlarımı sunuyorum. Edebî ustalığını çalışmamızı dil bakımından yeniden tahkik ve tashih ederken fark ettiğim ve bu geç fark edişliğin telafisinin kitaplarını okumaktan geçtiğini düşündüğüm Erol Kılınc Bey’e teşekkür etmeyi bir borç biliyorum. Dikkat ve titizliğini burada zikretmem gerek.

Bazı kişiler vardır; onlar iyi bir dost olduğu kadar iyi bir yol göstericidirler de. Onlar yıldız gibidirler, arada bir parlasalar da size istikamet sağlarlar. Senail Özkan Bey benim için iyi bir insan, iyi bir yazar ve güzel bir dosttur. Bunun yanında onun, son dönem Türk Edebiyatının en önemli temsilcilerinden biri olduğunu söylememe de gerek yok. Bununla birlikte Senail Bey’in dostluğunun Türkçemiz söz konusu olduğunda çok acımasız ve sert bir boyut kazandığını da bizzat tecrübe edenlerdenim. Üstad’a katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Mart 2013- Aydın Işık

GİRİŞ

Bu eserde “din ile estetik” incelenecek konunun, “felsefe” ise bakış açımızın ne olduğunu gösterir. Acaba bu, din ya da estetik üzerine “felsefe yapmak” anlamına mı gelmektedir? Öyleyse en geniş anlamıyla “felsefe yapmak” ya da “felsefî bakış” ne demektir? Hatta “Felsefeyle kastedilen nedir?” türünden yalın fakat temel sorulara bir de dinin ve estetiğin ne olduğu ya da hangi din, hangi estetik kuram soruları eklendiği düşünüldüğünde daha işin başında meselenin zorluğu ve içinde barındırdığı metodolojik sorunsallık hemen fark edilecektir. Grekler düşünce savurganlığından kaçınarak, yapılması yararlı olan şeyi daha doğru ve daha kolay yoldan yapmayı sağlayan kısa ve özlü akıl yürütmeye “metodom”¹ derlermiş. Burada da incelenecek konunun genişliği ve muğlâklığı bir sınırın çizilmesini ve düşünce savurganlığından kaçınılmasını neredeyse bir zorunluluğa dönüştürmektedir.

Önce felsefeyle ne anlatılmakta ya da felsefe kavramına yüklenen anlam/anlamaların ne olduğu üzerinde durulmalıdır. Felsefe tarihi incelendiğinde felsefenin tanımında bir birliktelikten bahsetmenin mümkün olmadığı; hatta “Fel-

¹ Bkz. Peter Caws, “Scientific Method”, *The Encyclopedia of Philosophy*, Ed. Paul Edwards, C. 7-8, Macmillan Pub., New York, 1987, s. 339.; Umberto Eco, *Ortaçağ Estetiğinde Sanat Ve Güzellik*, Çev. Kemal Atakay, Can Yayınları, İstanbul, 2009, s. 156.; Francis E. Peters, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, Çev. Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 238-239.

sefenin bir tanımı olsaydı, felsefe, felsefe olmaktan çıkarıldı” düşüncesiyle hareket edildiği görülmektedir. Fakat bu düşünce örgüsü bile bize aslında felsefenin bir tanımını vermekte ve neyin felsefenin konusu olup olamayacağını göstermeye yeterli olmaktadır. Şayet bir konu ya da bir şey tam anlamıyla belirlenmiş veya betimlenmişse, yani artık tartışma konusu yapılamayacaksa, söz konusu mesele felsefenin ilgilendiği bir problem olmaktan çıkmış demektir. Mesela, bilimsel olarak ispatlanmış, yani kesin olarak belirlenmiş, tanımlanmış şeyler artık felsefenin konusu değildir. Bu nedenle, kimse dünyanın yuvarlak olup olmadığı hususunda felsefi bir tartışma yapmaz. Ama bu asla felsefenin bilimsel veriler ve kanıtlardan yararlanmayacağı ya da bilim üzerine felsefi tahlillerde bulunmayacağı anlamına da gelmez.²

Felsefenin konusunu teşkil eden üç ana alan ya da üç temel sacayağı vardır: Bunlar bilgi, varlık ve değer felsefeleridir. Din ile estetik; iyi, kötü, güzel vb. değerleri ele alan ve değerlerin doğasına, ölçütlerine ve metafiziksel statüsüne ilişkin araştırmalar yapan “değer felsefesi(axiology)”nin birer disiplindirler.³ Felsefenin bilgi, varlık ve değer gibi alanlara ayrılmış olması, onlar arasında bir ilişkinin olmadığı anlamına gelmez. Mesela bilen ve gördüğü bir şeyi güzel ya da yapılan bir davranışı kötü bulan bir insan hem bilgi, hem varlık, hem de değer felsefesinin konusudur. Her ne kadar değerler alanının bilgi felsefesi ya da epistemolojiyle bir alakasının olmadığı; değerlerin inançlar üzerine kurulu olduğu söylene de; bizzat bilgi felsefesi-

² Bkz. Joseph Runzo, *Global Philosophy of Religion*, Oneworld Pub., Oxford, 2001, s. 21-23.

³ A.C. Ewing, *The Fundamental Questions of Philosophy*, Routledge, London, 1985, s. 15-25.; Edith Wyschogrod, “Value”, *Critical Terms for Religious Studies*, Ed. Mark C. Taylor, The University of Chicago Press, London, 1998, s. 365-371.

nin kendisi de aslında inançlar üzerine kuruludur. Değer felsefesini bilgi felsefesinden tamamen ayırmak mümkün değildir, çünkü değerler gerek kaynağı gerekse kendilerinin devamlılığını sağlayabilmek için bilgiyi kullanmak zorundadırlar. Zira kişi bilmediği ve bilemeyeceği bir ilkedden kuvvet alarak eylemlerini yapmaz, güzel ya da iyi görülen değerler kendisini başkalarına anlamlı bir dilde sunarlar. Kısacası ne ahlak, ne hukuk, ne din, ne de estetik bildiklerimizle/bilgiyle hiçbir ilgisi olmayan ve bize anlayamayacağımız tarzda hitap eden bir kural vermezler. Şayet veriyorlarsa, onlar anlayış ve anlam dünyamızı aştıklarıından uygulama alanı bulamayacaktırlar.⁴

Felsefede disiplinler arası bir kıyaslama ve ayrıştırma-dan kaçınılması gerekir; fakat din ve estetik gibi disiplinlerin değerler alanına ait olduğunu, değerler alanının bilinemeyeceğini, dolayısıyla da onlar hakkında konuşmanın hâlâ “boş bir konuşma” olduğu iddia ediliyorsa; onlara felsefenin terim anlamı hatırlatılmalıdır. Grekçe “philosophia” kavramı bilgi (episteme) sevgisi değil, “bilgelik sevgisi” anlamına gelir; zira “sophia” bilgelik demektir.⁵ Bilgelik ve sevgi kavramları doğrudan değerler alanıyla alakalı kavramlardır; zira bilgelik en basit anlamıyla insan hayatının anlamı ve değerine ilişkin derin bilgidir. Kendisini bilgin gören sofistlere karşı bilginin değil, bilgeliğin sevilmesi gerektiğini söyleyen ve bu uğurda ölümü bile göze alan Sokrates’in hayatına anlam ve değer katan şeydir bilgelik. Kısacası, değerler alanı aslında felsefenin tüm

⁴ Bkz. G.J. Warnock, “Moral Virtues”, *Philosophical Ethics*, Ed. Tom L. Beauchamp, McGraw-Hill Book Company, New York, 1982, s. 167-170.; Richard B. Brant, “Science as a Basis for Moral Theory”, *Moral Knowledge*, Ed. Walter Sinnott-A.M. Timmons, Oxford University Press, New York, 1996, s. 200-213.

⁵ Mihael Frede, “The Philosopher”, *Greek Thought: A Guide to Classical Knowledge*, Ed. J. Brunschwig- E. R. Lloyd, Çev. Catherine Porter, Harvard Univ. Press, Cambridge, 2000, s. 4-5.

disiplinleriyle ilişkili, hatta felsefenin diğer bütün alanlarına sinmiş, bilinçli varlığın kendisini ve çevresini anlama ya da anlamlandırma çabasıdır.

Felsefe ve değer felsefesinin bu kısa tahlilinden sonra “felsefi bakış”la ne kastedildiğinin açıklanması gerekmektedir. En genel anlamıyla felsefede, özelde ise din felsefesinde, “felsefi bakış”la tahlil edilecek konu hakkında rasyonel, objektif, şümüllü ve tutarlı bir tarzda düşünmek ve konuşmak kastedilmektedir.⁶ Fakat bu bakış açısı iddiası tam anlamıyla kabul edilebilir gözükmemektedir; çünkü filozoflar bahsedilen bakış açılarından herhangi birini reddedebilmede ve onlara başka yaklaşımlar ekleyebilmede her zaman özgürdürler. Mesela bir filozof kendi felsefesinin “irrasyonel” bir felsefe olarak tanımlayabilir; bir başka filozof da tutarlılık ilkesini rahatlıkla reddedebilir “Kime göre tutarlı? Veya neye göre objektif?” diyebilir. Reddetmese de söz konusu kavramlara farklı anlamlar yükleyebilir. Kısacası kendi felsefesini ya da felsefi bakış açısını yukarıdaki gibi tanımlayan bir kişiye “Sen neden kendini böyle tanımlıyorsun?” denilemeyeceği gibi felsefesini “irrasyonel” olarak tanımlayan bir filozofa da “Felsefe rasyonel olma veya rasyonel bakış açısıyla olaylara yaklaşmayı gerektirir” düşüncesini kabul ettirmeye çalışmak boş ve gereksiz bir gayretten öteye geçmeyecektir.

İşte bu bağlamda çalışmamız, yukarıdaki bakış açılarını dikkate almakla beraber, süjenin kendi perspektifinden öznellik içeren yeni bir metodolojik inşayı da içerecektir. Yani dışarıda duran ya da Mars’tan gelen adamın kolaylığıyla konuşmaktan ziyade “anlama” ve “tecrübe”ye vurgu yapacak; öyle veya böyle bir “olma riskini” de barındıracaktır.

⁶ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İzmir, 2002, s. 3-5.

Mevcut çalışma sırasında felsefe, değerler felsefesi ve felsefi bakışla ilgili uygulanacak “metodoloji”nin neliğinden sonra din ile estetik arasında kurulacak ilişkinin nasıllığı üzerinde de durulmalıdır. Aristoteles’ten beri bir yöntem olarak iki kavram ya da iki alan arasında işlem ve kaplamaları bakımından dört durumun mümkün olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla da belirli bir konu, iki şey arasındaki ilişkinin tahliliyse klasik yaklaşımlar genelde mümkün olan dört bağıntının açıklanması üzerine dayanırlar. Mesela Tanrı ile doğa arasında kurulacak bağıntının mümkün olan dört hali şunlardır: Birincisi ayniyet ya da eşitlik, yani Tanrı doğadır, doğa da Tanrı’dır. İkincisi ilişkisizlik yani Tanrı ile doğanın hiçbir ortak noktaları yoktur. Üçüncüsü tam girişimlilik, yani Tanrı tamamen doğayı kapsar ve ayrıca Tanrı’nın doğada olmayan başka özellikleri de vardır. Dördüncüsü ise eksik girişimliliktir; yani Tanrı ile doğa arasında bazı ortak özelliklerin var olduğu; fakat Tanrı’nın bazı özelliklerinin doğada olmadığı, doğada bulunan bazı özelliklerin de Tanrı’da bulunmadığıdır. Mantığın kullandığı A, E, I ve O sembolleriyle anlatılan bu mümkün ilişkilerde A ile O, I ile E arasında her zaman bir zıtlık söz konusudur.⁷ İşte bu bağlamda klasik bir metodolojiyle şayet din ile estetik arasında bir bağlantı, bir ilişki kurulacaksa, din estetiği içerir, aralarında bir bağlantı yoktur vb. şeklinde bir yaklaşım sergilenerek, hemen dinin estetiğe, estetiğin dine etkilerinden bahsedilmeye geçilir. Mevcut çalışma sırasında böyle bir metodoloji tercih edilmemiştir ve edilmeyecektir. Çünkü burada çoğu zaman mantıksal kurgu adına gerçek anlamın kaybolduğu ve insan tecrübesinde hayat bulan din ve estetik gibi

⁷ Mantıktaki bu tartışmalar için Bkz. Paul Tomassi, *Logic*, Routledge, London, 1999, s. 3-25.; Hans Reichenbach, *Lojistik*, Çev. Vehbi Eralp, İ.Ü. Yay., İstanbul, 1993, s. 1-11. David Ross, *Aristoteles*, Kabalcı Yayınları, Çev. Ahmet Arslan, İstanbul, 2002, s. 42-59.

değerlerin dondurulmuş, değişmez kavramsal bir ilişkiyle anlatılması yeterli bulunmamaktadır. Oysa insanın doğası ve tecrübesi hakkındaki gerçek bilgimiz, onun her an değiştiğidir. Dolayısıyla da insan doğasının değişmezliği üzerine kurulmuş olan her metodoloji, bir anlamda insanı ıskalayacak ve bir dogma olacaktır. İçinde yanlıştırlik bulundurmeyen her sistem hatta bilim bile, böyle bir yaklaşımla hareket ettiğinde dogmalaşmaktan kurtulamaz. Burada ise kanaatimizce artık bir çalışma ve farklı bir şey ortaya koyma imkânı kalmayacaktır.

İşte bu bağlamda varlığını insanda bulan din ve estetik hakkındaki tahlillerimizde, özellikle teizme inanan kişilerin temsil ettiği dinler merkeze alınacaktır. Diğer dinlerden yeri geldiğince bahsedilecek olmasına rağmen dinden kastedilen, teistik dinler olacaktır. Bir teistik din içerisinde de inananların üç temel noktayı daha fazla önemsedikleri ve onların diğer inançlarından ziyade bu kabulleriyle dinî farklılıklarını ortaya koydukları görülmektedir: Bunlar ulûhiyet anlayışı ya da Tanrı inancı, ahlak ve ritüel/ibadetlerdir. Dolayısıyla çalışmamızda yukarıda kısa bir şekilde değinilmiş olan metodoloji dahilinde Tanrı, ahlak ve ritüel konularına estetik perspektifinden odaklanacak Tanrı, ahlak ve ritüelle estetik arasında kurulan ya da kurulmaya çalışılan ilişkinin mahiyeti tahlil edilecektir. Bu ise, felsefî bakış perspektifini belirleyen estetik teriminin kısa bir anlamının, tarihsel gelişiminin, ayrıca estetiğin epistemolojik değerinin ortaya konulmasını gerektirmektedir.

Estetik ve Estetiğin Problemleri

Estetik terimi Grekçe duyum, duyular yoluyla algılama ve hissetme anlamına gelen “aisthesis” kelimesinden türetilmiştir.⁸ Grekçe aynı kökten gelen diğer kavramlar ise “aisthanomai”, “aistho”, “aisthesis koine” ve “aistheton”dur. “Aisthanomai” duyularla algılamak veya kavramak, duyarlı olmak, fark etmek ve dikkat etmek anlamına gelir. “Aisthesis koine” ortak duyum ya da hiss-i müşterek; “aistheton” ise duyulanabilir, duyular tarafından algılanabilen ve duyuların konusu olan kısaca “mahsus (hissedilen)” manasında kullanılmaktadır. “Aistho” da Latince “expiro” kelimesine benzer bir kullanımla nefes vermek, soluğunu dışarı bırakmak* demektir.⁹

Grek felsefesinin ilk dönemlerinde yani tabiatçı filozoflarda “aisthesis” sözcüğü bir şeyi algılamakla ilgili fizyolojik süreçleri açıklamaya çalışan “olumlu” bir kavramdır. Fakat Parmenides’le başlayan ve sistemci filozoflar olan Platon ve Aristoteles’le devam eden zaman zarfında “aisthesis” fizyolojik olduğu kadar felsefi bir sorun haline geti-

⁸ Monroe C. Beardsley, “Aesthetics, History of”, *The Encyclopedia of Philosophy*, Ed. Paul Edwards, C. 1,2, Macmillan Pub., New York, 1987, s. 9-22.

* Estetik kelimesinin Grekçe kökeni olan aistho kavramının nefes vermek şeklinde kullanılmasıyla teistik bazı dinlerin yaratmayı “Tanrı’nın insana ruhundan üflemesi” ya da “Ol” demesi tarzında ortaya koyması yaratmanın gerisinde de estetik bir yapı olduğunu çağırıştır niteliktedir.

⁹ Francis E. Peters, *a.g.e.*, s. 20-21.

rilmiş ve “olumsuz” bir anlam kazanmıştır. Parmenides’in episteme’yi tek hakikat kaynağı kabul etmesi ve “aisthesis” kavramına saldırarak değişen şeylere dayanılamayacağına söylemesi, Grek felsefesinde bu kelimeye yüklenen anlam bütünlüğünde değişmelere neden olmuştur. Her ne kadar Empedokles, Demokritos gibi atomcular ve sofistler tarafından “aisthesis” duyuma dayanma anlamında reddedilmemesine¹⁰ rağmen, Sokrates’in “kosmos aisthesis”e değer verilememesini, ondan edilen bilginin sanı düzeyinde kalacağını belirtmesi¹¹ kendisinden sonra gelen filozofların büyük çoğunluğunun “aistesis” kavramına olumsuz bakmalarına neden olmuştur. Mesela, Platon için “aisthesis” epistemolojik açıdan en aşağı değere sahip olup, onun altında “taklidin taklidi” olan sanat bulunur. Aristoteles, “aisthesis” kavramının olumsuz kullanımını düzeltme yönünde adımlar atmış olsa da neticede ona göre de “aisthesis” bizi gerçeğin bilgisine götüren bir kaynak olarak asla kabul edilmemiştir.¹²

“Aisthesis”den türetilen estetik kavramının özellikle değer felsefesi içerisinde ayrı bir disiplin olan estetik ve onun konularıyla neredeyse yok denilebilecek derecede bir bağlantısının olduğu görülmektedir. Mesela Platon, bugün estetiğin temel konusu olan “güzelliği” asla olumsuz ve önemsiz bir kavram olarak görmemiş; hatta onu doğruluk ve iyilikle ödeşleştirmiştir. Bu karışıklığın nedeni estetik felsefesini kuran ya da felsefi bir disiplin olarak estetiği diğer alanlardan ayıran Baumgarten’in kendi felsefi anlayışı bağlamında bu ilme, Grekçe bir kelime olan

¹⁰ Bkz. David Furley, “Democritus”, *Greek Thought*, Ed. J. Brunschwing-E.R. Lloyd, Harvard University Press, Cambridge, 2000, s. 576-584.

¹¹ Platon, *Phaedrus*, Çev. R. Hackforth, Ed. Edith Hamilton-Huntington Cairns, Pantheon Books, 4. Baskı, New York, 1966, 230d.; Francis E. Peters, *a.g.e.*, s. 14.

¹² Aristotle, *Metaphysics*, Çev. Richard Hope, Columbia University Press, New York, 1960, 980-981b.

“estetik” adını vermesinden kaynaklanmaktadır. Kelimeler, sözcükler ve kavramların insan varlığında yaşadığını düşünürsek, her kelime ve kavram, insan hayatında anlam değişikliklerine uğrayabilmekte; hatta ölebilmektedir. Kısacası estetiğin konusu olan güzel, çirkin, yüce, dehâ vb. konular estetiğin Grekçe “eisthesis” kavram kökünden türetildiği için Grek filozoflarının bu konularla ilgilenmediği ve estetiğe olumsuz baktığı anlamına gelmez. Mesela “estetiğin babası” olarak görülen Platon’un neredeyse bütün felsefesi estetik, başka bir ifadeyle metafizik bir estetik temel üzerine kuruludur.

Yukarıda da bahsedildiği üzere estetiği bir felsefe disiplini olarak kuran Baumgarten’dır. Baumgarten estetiği “açık seçik şeylerin ötesinde bulunan tasavvurlar bütünü” olarak tanımlar. Ona göre estetik “Mantığın küçük kız kardeşidir”; yani duyuşal bilginin mantığıdır. Hem estetik, hem de mantık bilgiye ve hakikate ulaşmaya çalışır. Mantık zihni bilginin yetkinliğini, estetik ise duyulur bilginin yetkinliğini gaye edinir. Kısacası Baumgarten’a göre, bilgi yalnız mantığın değil, aynı zamanda estetiğin de ulaşmak istediği bir amaçtır.¹³ Baumgarten, her ne kadar estetiği duyulanabilirden çıkarılan bir bilgi türü olarak kabul etmiş olsa da; onun bir bilim olarak kurmaya çalıştığı estetikte güzellik meselesi dışarıda bırakılmaz. Baumgarten, sadece şimdiye kadar büyük bir külliyat oluşturmuş olan güzelliğin metafiziksel algılanışına karşı çıkar ve “güzel” sorununu bilgi felsefesi içinde değerlendirmeye çalışır. Fakat Baumgarten, belki de Leibniz ve hocası C. Wolff’un da etkisiyle uzaklaşmaya çalıştığı metafiziksel güzellik anlayışının etkisinden tam olarak kurtulamaz. Diğer metafizik estetikçilerde olduğu gibi ona göre de estetik aşağı alanların bilimi, başka bir deyişle duyulur olanla ilgilidir

¹³ Kai Hammermeister, *German Aesthetic Tradition*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, s. 11-13

ve böyle bir bilginin tam anlamıyla doğrulanabileceği söylenemez.¹⁴ Çünkü estetik bize mantıksal bir bilgi olarak eklenmiş olmayan bireysel bütünlük kazandırır. Dolayısıyla da estetik, mantıksal bilgiyi tamamlayormuş (parerga) gibi görünen ayrı bir bilgi boyutu olarak karşımıza çıkar. Baumgarten'a göre, estetik aklı bir kavramadan ziyade temaya dayalı bir tür kavrama ve bir iç-görüdür. Bu ise aklı tasarımların aksine, duyuma dayalı tasarımların bulanık (confusa) olduğu ve onların aklı olarak bilinmeyen şeylerin bir bilgisini verdiği anlamına gelir. Bütün bunlara rağmen Baumgarten, yine de estetiğe dayalı bilginin evrensel olduğuna ya da olabileceğine inanır.¹⁵

Baumgarten ve özellikle Kant'la ayrı bir felsefe disiplini haline gelen estetiği, -şayet bir tanımı mümkünse (başka konuları olmakla birlikte)- güzeli sorgulayan, bir şeyin niçin güzel olduğunu araştıran, bu bağlamda güzelin öğelerini ayıran, onun iç ve dış yasalarını belirlemeye çalışan değerler bilimi şeklinde tanımlayabiliriz. Kısacası estetik, güzel üzerine düşünür ve onun ne olduğunu araştırır; o güzel üzerine düşünme sanatıdır. Estetik, güzel üzerine bir düşünme sanatıysa, güzelle ne kastedilmektedir?

Diderot, "güzellik maddesi"ni yazarken "*Bir tür alnyazısı gibi, insanlar arasında en çok konuşulan şeyler çoğu zaman en az bilinen şeylerdir.*"¹⁶ der. Yaşanılan tecrübeler Diderot'u haklı çıkarır gözükmektedir; çünkü hayatın her alanında

¹⁴ Bkz. Taylan Altuğ, *Kant Estetiği*, Payel Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2007, s. 12.

¹⁵ Moissej Kagan, *Güzellik Bilimi Olarak Estetik ve Sanat*, Çev. Aziz Çalışlar, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1982, s.3-4. Afşar Timuçin, *Estetik*, Bulut Yay., 8. Baskı, İstanbul, 2008, s. 32.; İsmail Tunalı, *Estetik*, Remzi Kitapevi, 11. Baskı, İstanbul, 2008, s. 14-15.

¹⁶ Diderot-D'Alembert, *Ansiklopedi ya da Bilimler, Sanatlar ve Zanaatlar Açıklamalı Sözlüğü*, Çev. Selahattin Hilav, Yapı Kredi Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2000, s. 205, Remo Bodei, *Güzelin Biçemleri*, Çev. Durdu Kundakçı, Dost Kitabevi, Ankara, 2008, s. 9.

güzel kavramını kullanmamıza rağmen bir an durup biz-zat “güzel” üzerine derinliğine düşündüğümüzde afallarız. Bu afallamanın gerisinde güzel üzerine düşünmenin bir bakıma insanın kendisi hakkında düşünmesi, kendini bilmeye çalışması yatar.

Güzel, insanla ve insanî yanımızla ilgilidir. Ruhsallığı iyiden iyiye bozulmuş olanların dışında insanlar belli ölçüde, belli bir çerçevede güzelle ilgilenirler. Güzel, insan yaşamından ayırıştırılmaz bir öğedir; insanlar mevkisi ve durumu ne olursa olsun, güzelle ilgilenirler. Bilim, her insanı ilgilendirmez, çoğu kişi doğrudan felsefeyle de ilgili değildir. Ama güzelle ilgilenmeyen, dolayısıyla ona yönelmeyen insan yoktur. “Hayır, ben ilgilenmiyorum” diyen kişi neden işe giderken şu elbiseyi değil de bunu ya da neden saçının şurasını burasını düzelttiğini veya dışarı çıkarırken niçin aynaya baktığını açıklayamaz. Salt yağmur biriktirmek adına kilden, çamurdan yapılan bir çanağın ağız çevresine acaba düz ya da zikzaklı bir çizgi geçivermenin altında yatan eğilim nedir? İşte bunu gören kişi kendisiyle karşılaştığını hisseder; Sokrates’in “Kendini bil” sözünü “Dünyayı güzel kurtaracak” şeklinde anlayan Dostoyevski’ye göre insan bilimsiz, ekmeksiz yaşayabilir ama asla güzelsiz yaşayamaz; zaten bu mümkün de değildir.¹⁷

Kendini tanımada güzel, hem bir araç, hem de kendini tanıyıp tanımadığının bir kanıtı olarak iş görür. Kendini bilmede, bilebilmede en somut araçlardan biri estetik objedir. Çünkü estetik bir objeyi, yine estetik olarak algılayabilmek için bilincin etkin bir katılımı gerekir. Güzelin alıcısı olmayan kimseler, gerçek insan değerlerine ulaşamamış kimselerdir. Güzel şudur ya da budur, fakat o en sonunda insanın insanla ya da insanın kendisiyle yüz yüze geldiği yerdir. Gadamer’in ifadesiyle güzel bizde bir “var olma artışı” sağlayandır. Varlık eksikliğimizi bize du-

¹⁷ Afşar Timuçin, *a.g.e.*, s. 24.

yurduğu için güzel bizi etkiler, heyecanlandırır ve acıyla karışık bir zevk verir.¹⁸ Estetik objede varlığını duyuran insanlık durumları arasından kendi durumumuzu sezeriz. Bu, katılmak zorunda kaldığımız bir ortak dünyadır. Dolayısıyla estetik objenin temasında insan tekilliğini aşar ve bir evrensellik talebinde bulunur. Zira güzelle biten her yargıda bizler başkalarının da onu güzel bulmasını isteriz; bu ise estetik objenin insanları üst düzeyde bir araya getirmesi demektir. Söz konusu bir araya getirme ve evrensellik talebi güzelle bizi dünyaya bağlar ve dünyayla bütünleştirir. Kierkegaard'ın da belirttiği üzere bu yüzden “Güzel kendi içinde bir teleolojiye sahiptir”¹⁹ ve her güzel bize öznellik perspektifinden “insan olma” cesaretini ve evrenselliğimizi hissettirir.

Görüldüğü üzere “güzel”in ne olduğu hakkında genel geçer bir tanıma ulaşmak neredeyse mümkün değildir. Fakat tanımlamalar farklı olsa da ya da birinin güzel bulunduğunu bir başkası güzel bulmayabilse de; bilinçli her birey için kendi kategorilerine göre muhakkak bir “güzelin varlığı” söz konusudur. Bu bağlamda, “Acaba bir şeye güzel diyebilmemiz için onun sınırlarını belirlemek ve kavramak mı gerekir?” sorusunun cevaplanması lazımdır. Grek filozofları rölâtivist bir anlayıştan kurtulabilmek ve kesin bir yargıya ulaşabilmek adına estetik olanı, kavranabilir bir şey olarak düşünmüş ve kavranabilir estetik objeye de “güzel” demişlerdir. O zaman kavrama gücümüzü aşan bir şey güzel ya da estetik bir şey olamaz mı? Kanaatimizce onlar kavrama gücümüzü aşan şeylerin güzel olamayacağına inanmaktaydılar; ancak kavrama gücümüzü aşan bir şeyin güzel olamayacağının kabulü onun estetik bir obje

¹⁸ Gadamer, *Güzelin Güncelliği*, Çev. Fatih Tepebaşı, Çizgi Kitapevi, Kon-ya, 2005, s. 20; 28.

¹⁹ Kierkegaard, *Etik/Estetik Dengesi*, Çev. İbrahim Kapaklıkaya, Ağaç Ki-tabevi Yay., İstanbul, 2009, s. 116.

olmadığı anlamına asla gelmez. Mesela estetik yüce, kavrama sınırlarımızı aşan bir şey olarak kabul edilmesine rağmen estetiğin konularından biridir.

Kesin olan bir şey vardır ki kavranılamayan ya da sınırlandırılmayan şey karşısında insan korkar, sarsılır ve iç dünyasında bir dayanak arama ihtiyacı duyar. Kısacası “estetik yüce”, hayranlığa yol açar ve kavranamadığından içinde her zaman bir korku barındırır; kavranabilir şeyler ise hoşça gider ve sevgi uyandırır. Hayranlık duyulan şeye boyun eğilir; ama bize boyun eğen şey hoşça gider ve sevilir. Bu yüzden küçüklük belirten terimler neredeyse her zaman sevgi ve şefkat belirten sözcüklerdir. Kocaman güzel bir şey ifadesi pek duyulmuş değildir; ama “korkunç majesteleri” sıklıkla kullanılır. Korkunç ve güçlü bir görünüm güzelliğe zarar verir; narin, hatta kırılğan bir görünümse, katkı sağlar. Bu anlayışın gerisinde yukarıda da belirtildiği üzere sadece kontrol edilebilir, sınırlandırılabilir ve kavranabilir şeylerin güzel olduğu düşüncesi bulunur.

Güzelin kavranabilir bir şey olduğu iddiası günümüz felsefi estetiği tarafından kabul edilmemektedir. Çünkü estetik, güzel olanı kavranılır kılmak ve evrenselleştirmek amacıyla olsa da; güzel kabul edilen obje bir yönüyle duyuma, bir yönüyle akla dayandığından söz konusu kavranabilirlik öznel bir kavranabilirliktir. Burada bir zorunluluktan bahsedilemez, felsefi estetiğe göre güzellik görünüş içindeki özgürlüktür.²⁰ Elbette güzellik ile alakalı yargılarda kavramlar düzeyinden estetik duyulura, estetik duyulurdan kavramlar düzeyine sürekli bir gidiş geliş, sürekli bir bağ kurma çabası vardır. Çünkü estetik yargıda bulunmak ya da güzel üzerine araştırma yapmak hem tümevarımla hem de tümdengelimle ilgili bir işlev içerir. Yani en genel ifadeyle değer yargıları, nesnel dayanakları olmakla birlikte nesnellik düzeyinde kesin ölçütü

²⁰ Bkz. Gadamer, *a.g.e.*, s. 24-31.

olmayan yargılardır. Değer, insan yaşamında hem evrensel hem bireysel belirlenimleriyle kendini korur; zira estetik objelerin kendiliğinden bir değerleri yoktur; onlara değer atfeden insandır.²¹ Kısacası her değer yargısında salt bir öznellikten ve salt bir nesnellikten bahsetmenin imkânı yoktur. Değer yargısı bir öznellik-nesnellik bütünlüğüdür. Öznelğin evrensele kadar uzanma amacınının bir nesnel ya da kavramsal temel üzerinde gerçekleşme gayretidir. Kendi öznelliğine kapalı bilincin olmadığı düşünülürse, değer yargıları her zaman bilincin kendi dışında bir varlığa göndermede bulunmak zorunda kaldığı yargılardır. Yani değer yargıları hiçbir zorunluluk içermese de diğer bilinçler tarafından anlamlandırılabilen ve anlamlandırılmaktadır.

Estetiğin ya da güzel hakkında verilen değer yargısının bir yönüyle insanın öznelliğine dayanması estetiğin psikolojiyle ilişkilendirilmesine hatta psikolojiye indirgenmesine sebep olmuştur. Mesela böyle düşünenlerden biri olan Theodor Lipps'e göre, estetik, güzelin bilimidir; bu çirkinin bilimini de içerir. Bir obje, bende özel bir duygu, güzellik duygusu diyebileceğimiz bir duygu uyandırdığı ya da uyandırmaya yeterli olduğu için güzeldir. Herhalde güzellik bir objenin bende belli bir etki uyandırma yetisine verilen bir addır. Bu etki, bende meydana gelen bir etki olarak psikolojik bir olgudur. Estetik, bu etkinin özünü saptamak, çözümlenmek, nitelendirmek ve sınırlamak ister. Bu ödev bir psikolojik ödevdir. Buna göre, estetik bir psikoloji disiplindir.²²

Benzer yaklaşımları Johannet Volket ve Anatoly Vasilyevic'de de görmek mümkündür. Volket psikolojinin,

²¹ John Hospers, "Aesthetics, Problems of", C. 1-2, *The Encyclopedia of Philosophy*, Ed. Paul Edwards, C. 7-8, Macmillan Pub., New York, 1987, s. 36-37; 52-55.

²² Theodore Lipps, "Empathy, Inner Imitation and Sense Feelings", *A Modern Book of Aesthetics (içinde)*, Almandadan Çev. Melvin Rader-Max Schertel, New York, 1979, s. 371-378.

estetikğin temelini oluşturduğuna inanırken; Vasilyevic de estetikğin aslında felsefenin değil, psikolojinin bir alt dalı olduğunu iddia eder.²³ Kanaatimizce böyle yaklaşımlar estetikğin ve güzelin ikircikli doğasından kaynaklanmaktadır; çünkü estetik yargılar bir yönüyle duyuma, bir yönüyle duyumu aşan öznel bir özgürlüğe dayanmaktadırlar. Dolayısıyla da bir yandan estetiği psikolojiye, diğer yandan da onu fizik ya da fizyolojiye indirgeyen nesnelci yaklaşımlar her zaman olacaktır. Fakat bunlar meselenin tek bir yönünü ele alan indirgemeci çabalar ve yaklaşımlardır. Estetikğin söz konusu ikircikli doğasının farkında olan ve onu psikolojiye indirgenme girişimlerine şiddetle karşı çıkanlardan biri olan Wittgenstein'a göre, güzelliği bir psikoloji laboratuvarında incelemek ya da bir müzik parçasını dinleyen kişinin psikolojik yönelimlerini tahlil etmek suretiyle; estetikğin aslında psikolojik bir disiplin olduğu iddiasında bulunmak yanlıştır²⁴ ve bu estetikğin ikircikli doğasını anlamamak demektir. Bu ise ancak estetikğin epistemolojik ve ontolojik yapısının incelenmesiyle ortaya konulabilir.

²³ Sıtkı Meriç, *Sanat Psikolojisine Giriş*, Ayraç Yay., Ankara, 1998, s. 39-41.

²⁴ Ludwig Wittgenstein, *Renkler Üzerine Notlar*, Çev. Ahmet Sarı, Salkım-söğüt Yay., Erzurum, 2006, s. 93-94. Ludwig Wittgenstein, *Kesinlik Üstüne-Kültür ve Değer*, Çev. Doğan Şahiner, Metis Yay., İstanbul, 2009, s. 154-155.